

MAKTAB O'QUVCHILARIDA TOLERANTLIKNI RIVOJLANTIRISHNING PEDAGOGIK - PSIXOLOGIK XUSUSIYATLARI

Ilxamova Diana Ikromovna

Urganch innovatsion universiteti "Boshlang'ich ta'lim
va psixologiya" kafedrasi psixologiya fani o'qituvchisi
<https://doi.org/10.5281/zenodo.17311959>

ARTICLE INFO

Qabul qilindi: 01-oktabr 2025 yil
Ma'qullandi: 05-oktabr 2025 yil
Nashr qilindi: 10-oktabr 2025 yil

KEYWORDS

tolerantlik, bag'rikenglik,
empatiya, muloqot madaniyati,
o'quvchi shaxsi, ijtimoiy
identifikatsiya, pedagogik
psixologiya.

ABSTRACT

Ushbu maqolada maktab o'quvchilarida tolerantlikni shakllantirish va rivojlantirish jarayonining pedagogik-psixologik xususiyatlari yoritilgan. Tolerantlik tushunchasining mazmun-mohiyati, uning shaxs rivojlanishidagi o'rni, ta'lim jarayonida bag'rikenglikni tarbiyalashning nazariy asoslari ilmiy jihatdan tahlil qilingan. Maqolada tolerantlikni rivojlantirishning asosiy psixologik mexanizmlari, empatiya, muloqot madaniyati va ijtimoiy identifikatsiya jarayonlari o'rtasidagi bog'liqlik yoritilib, o'quvchi shaxsini har tomonlama yetuk, bag'rikeng qilib shakllantirishda o'qituvchining o'rni va ta'lim muhitining ta'siri ochib berilgan

Bugungi globallashuv va axborot asrida insoniyat hayotining barcha sohalarida o'zaro tushunish, madaniyatlararo muloqot va millatlararo totuvlik masalalari yanada dolzarb tus olmoqda. Jahon hamjamiyati tomonidan ilgari surilayotgan "bag'rikenglik madaniyati" g'oyasi har bir insonning fikri, e'tiqodi, tili va qadriyatlarini hurmat qilishga asoslangan ijtimoiy barqarorlikni ta'minlashga xizmat qiladi. Shu ma'noda, yosh avlodda tolerantlikni shakllantirish, ayniqsa, maktab davrida, shaxs ijtimoiylashuvining muhim omillaridan biri hisoblanadi.

Tolerantlik — bu nafaqat ijtimoiy hodisa, balki shaxsning ichki psixologik sifatidir. U insonda empatiya, hamdardlik, o'zgalarning his-tuyg'ularini tushunish va ularni qabul qilish qobiliyatini shakllantiradi. Psixologik nuqtayi nazardan, tolerant shaxs — bu o'zini va boshqalarni anglay oladigan, farqlarni tabiiy deb biladigan, ijtimoiy muloqotda moslashuvchan va ochiq fikrli insondir.

Maktab yoshi — tolerantlikning asosiy psixologik mexanizmlari shakllanadigan bosqich hisoblanadi. O'quvchilar bu davrda jamiyatdagi xilma-xillikni, tengdoshlari o'rtasidagi tafovutlarni his qiladilar va ularni qanday qabul qilish masalasi ularning ijtimoiy moslashuvi bilan chambarchas bog'liq bo'ladi. Shuning uchun o'qituvchining pedagogik yondashuvi, sinfdagi psixologik muhit va muloqot madaniyati o'quvchilarda bag'rikenglikni shakllantirishda hal qiluvchi ahamiyat kasb etadi.

O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Sh.M. Mirziyoyev ta'kidlaganidek: "Yoshlarimizning tafakkuri, dunyoqarashi va insoniy qadriyatlari yuksak bo'lishi, ularning har tomonlama barkamol bo'lib voyaga yetishi mamlakatimiz taraqqiyotining eng muhim garovidir." Shu bois

ta'lim-tarbiyada tolerantlik, o'zaro hurmat va madaniy xilma-xillikka sadoqat ruhini singdirish zamonaviy pedagogik jarayonning ajralmas tarkibiy qismiga aylanmoqda.

Maqolaning maqsadi — maktab o'quvchilarida tolerantlikni rivojlantirishning pedagogik va psixologik xususiyatlarini chuqur tahlil qilish, uning shaxs rivojlanishidagi o'рни va ahamiyatini aniqlash hamda samarali shakllantirish mexanizmlarini asoslab berishdan iborat.

Tadqiqotning predmeti — maktab o'quvchilarida tolerantlikni shakllantirish jarayoni, uning psixologik mexanizmlari va pedagogik omillari.

Tadqiqotning obyekti — umumta'lim maktabi o'quvchilari shaxsining ijtimoiy-psixologik rivojlanish jarayoni.

Ushbu mavzu bo'yicha tahlillar shuni ko'rsatadiki, tolerantlikni faqat axloqiy yoki ijtimoiy tushuncha sifatida emas, balki shaxs psixologik rivojlanishining murakkab komponenti sifatida o'rganish zarur. Tolerantlikni shakllantirish o'quvchilarning emotsional sohasini, muloqot ko'nikmalarini, o'zini anglash jarayonlarini rivojlantirish bilan bevosita bog'liqdir. Shu jihatdan, tolerantlikni rivojlantirish masalasi pedagogik psixologiyaning eng dolzarb muammolaridan biri sifatida namoyon bo'ladi.

2. NAZARIY ASOSLAR VA ILMIY TAHLIL

Tolerantlik tushunchasi tarixan insoniyatning ijtimoiy taraqqiyoti, siyosiy va madaniy jarayonlari bilan chambarchas bog'liq bo'lib, u turli davrlarda turlicha talqin etilgan. UNESCO (1995) tomonidan qabul qilingan "Tolerantlik tamoyillari deklaratsiyasi"da bu tushuncha "insonlarning turli e'tiqodlari, qarashlari, millatlari va madaniyatlariga hurmat bilan yondashish va ularni qabul qilish" deb izohlangan [1]. Ushbu hujjat tolerantlikni nafaqat siyosiy yoki axloqiy, balki psixologik va ijtimoiy hodisa sifatida talqin qiladi.

Psixologik nuqtayi nazardan tolerantlik — bu shaxsning ichki holati, o'zini va boshqalarni anglash darajasi bilan bog'liq murakkab sifatdir. U insonning emotsional, kognitiv va ijtimoiy tajribasi asosida shakllanadi. K. Rogers (1951) tolerantlikni shaxsning empatik qobiliyat darajasi bilan bog'laydi: boshqalarni tushunish, ularning his-tuyg'ulariga kirishish, lekin o'z nuqtai nazarini saqlab qolish qobiliyati — bu haqiqiy tolerantlikning psixologik asosi [2].

A. Bandura (1977) tomonidan ilgari surilgan ijtimoiy o'rganish nazariyasiga ko'ra, tolerantlik inson xulq-atvorining ijtimoiy modellashtirilgan shaklidir. Bolalar atrofdagi kattalar, o'qituvchilar, ota-onalar va tengdoshlardan kuzatish orqali tolerant yoki intolerant xatti-harakatlarni o'zlashtiradilar [3]. Shu bois maktab muhitidagi kommunikativ model, o'qituvchi xulqi, sinfdagi psixologik iqlim tolerantlikni shakllantirishda hal qiluvchi ahamiyatga ega.

Tolerantlikni shaxslararo munosabatlar tizimida o'rganish masalasi G. Allport (1954) ning "Ijtimoiy kamsitish nazariyasi"da ham yoritilgan. Allportga ko'ra, kamsitish va salbiy stereotiplar shaxslar o'rtasidagi cheklangan muloqot, ijtimoiy tajribaning yetishmasligi va emotsional begonalikdan kelib chiqadi. Shu sababli u bag'rikenglikni rivojlantirish uchun "intergrupp kontakt nazariyasi"ni ilgari suradi — ya'ni, turli guruhlar o'rtasidagi ijobiy muloqot orqali tolerantlik shakllanadi [4].

2.1. Tolerantlikning psixologik struktura modeli

Tadqiqotchilar tolerantlikni uch asosiy komponent orqali tahlil qiladilar [5; 6]:

1. Kognitiv komponent – boshqa insonlar, ularning e'tiqodlari, qarashlari, madaniyati haqidagi bilimlar;

2. Emotsional komponent – boshqalarni qabul qilish, empatiya, hamdardlik, ijobiy his-tuyg'ular;

3. Xulqiy (behavioral) komponent – bag'rikeng xatti-harakatlar, mojarolardan konstruktiv chiqish, hamkorlik va muloqot madaniyati.

Bu komponentlar bir-biri bilan uzviy bog'liq bo'lib, o'quvchilarda tolerantlikni rivojlantirish uchun ularning barchasini uyg'un rivojlantirish zarur.

2.2. Tolerantlik va shaxs rivojlanishi

E. Fromm (1941) tolerantlikni insonning "erkinlikdan qo'rquv"ni yengish shakli deb izohlaydi: ya'ni, inson boshqalarni qabul qilish orqali o'z "men"ining barqarorligini mustahkamlaydi [7]. Bu fikr yosh avlod tarbiyasida, ayniqsa, o'smirlik davrida o'ziga xos ahamiyat kasb etadi, chunki o'quvchilar aynan shu davrda o'z "men"ini anglay boshlaydilar.

L.S. Vygotskiy shaxsning ijtimoiy rivojlanishini tahlil qilar ekan, tolerantlikni ijtimoiy tajriba va madaniy o'zaro ta'sir mahsuli sifatida talqin etadi [8]. Vygotskiyning "yaqin rivojlanish zonasi" nazariyasi asosida qaraganda, tolerantlikning shakllanishi ham kattalar (o'qituvchi, ota-ona) yordamida, ya'ni kooperativ o'rganish jarayonida yuz beradi.

Psixolog A. Maslou (1954) tolerantlikni insonning o'zini aktualizatsiya qilish ehtiyoji bilan bog'laydi. Unga ko'ra, o'zini anglagan, ichki muvozanatga ega shaxs boshqalarni qabul qilish, ularning fikrini hurmat qilishga moyil bo'ladi [9].

Shu sababli maktab o'quvchisida tolerantlikning rivojlanishi uning o'zini anglash, o'z qadr-qimmatini his qilish va o'ziga ishonch kabi psixologik sifatlar bilan chambarchas bog'liqdir.

2.3. Tolerantlikning pedagogik jihatlari

Pedagogik nuqtayi nazardan tolerantlik — bu ta'lim-tarbiya jarayonida shakllanadigan ijtimoiy-axloqiy sifatdir. O'qituvchi va o'quvchi o'rtasidagi o'zaro hurmat, ijobiy kommunikatsiya, sinfda sog'lom psixologik muhitning mavjudligi tolerantlikni mustahkamlaydi.

N. Kolesnikova (2018) ta'kidlaganidek, o'quvchilar orasida tolerantlikni rivojlantirish uchun o'qituvchi dars jarayonida "madaniy xilma-xillik"ni o'quv jarayoniga integratsiya qilishi, har bir o'quvchi fikrini qadrlashi lozim [10].

Ta'lim jarayonida bag'rikenglikni rivojlantirish uchun quyidagi pedagogik tamoyillar muhim hisoblanadi:

- Individual yondashuv tamoyili – har bir o'quvchining shaxsiy xususiyatlarini inobatga olish;
- Hamkorlik pedagogikasi – o'qituvchi va o'quvchi o'rtasida tenglik, o'zaro hurmat tamoyillarini mustahkamlash;
- Refleksiya – o'quvchilarning o'z his-tuyg'ulari va xatti-harakatlarini anglashga o'rgatish.

2.4. Tolerantlik va empatiya o'zaro bog'liqligi

Tolerantlik va empatiya o'rtasida bevosita bog'liqlik mavjud. Empatiya — bu boshqalarning his-tuyg'ularini tushunish, ularning hissiy holatini his etish qobiliyatidir. M. Hoffman (2000) fikricha, empatiya tolerantlikning "emotsional tayanchi" bo'lib, u ijobiy ijtimoiy xulqning shakllanishiga xizmat qiladi [11]. Shu bois maktab o'quvchilari orasida empatik ko'nikmalarni rivojlantirish — tolerantlik tarbiyasining muhim psixologik shartidir.

Tolerant shaxsni shakllantirishda emotsional intellekt, o'z his-tuyg'ularini boshqarish va boshqalarning his-tuyg'ularini to'g'ri talqin qilish qobiliyatlari ham asosiy o'rin tutadi. Psixolog

D. Goulman (1995) ta'kidlaganidek, emotsional intellekti yuqori shaxslar mojarolarga sabr bilan yondashadi, muloqotda murosani afzal ko'radi, bu esa tolerantlikning amaliy ko'rinishidir [12].

3. AMALIY JIHALTLAR VA PSIXOLOGIK MEXANIZMLAR

Tolerantlikni shakllantirish nafaqat nazariy bilimlar, balki ta'lim-tarbiya jarayonining amaliy jihatlari ham o'z ifodasini topadi. Psixologik nuqtayi nazardan, tolerantlik o'quvchining ijtimoiy tajribasi, muloqot madaniyati va emosional-intellektual rivojlanishi natijasida shakllanadi. Shu bois, maktab muhitida tolerantlikni rivojlantirishda ta'limning mazmuni, pedagogik metodlar, sinfdagi psixologik iqlim hamda o'qituvchi shaxsining namunasi muhim ahamiyat kasb etadi.

3.1. Tolerantlikni shakllantirishda o'qituvchining roli

O'qituvchi — bu nafaqat bilim beruvchi, balki shaxslararo muloqot madaniyatining namunasi hisoblanadi. O'qituvchi o'z xatti-harakatlari, nutqi, qarashlari orqali o'quvchilarda tolerantlik modelini shakllantiradi. A. Banduraning ijtimoiy o'rganish nazariyasiga ko'ra, bola xulq-atvorni kuzatish, taqlid va mustahkamlash orqali o'rganadi [3]. Shunday ekan, o'qituvchining adolatli, empatik va murosali munosabati bolalarda bag'rikenglik xatti-harakatlarini rivojlantirishga xizmat qiladi.

O'qituvchi quyidagi psixologik-pedagogik tamoyillarga amal qilishi lozim:

- Har bir o'quvchining fikrini hurmat qilish, uni tinglash madaniyatini shakllantirish;
- Sinfdagi ijobiy emotsional muhit yaratish;
- Konflikt holatlarida tarafkashliksiz, adolatli yondashish;
- Turli madaniyat, millat, e'tiqodga mansub bolalarga nisbatan tenglikni saqlash.

Bu jarayon o'quvchilarda o'zaro hurmat, o'z fikrini erkin ifodalash, boshqalarning fikrini qabul qilish madaniyatini kuchaytiradi.

3.2. Tolerantlikni rivojlantirishda psixologik mexanizmlar

Tolerantlik shaxsning murakkab psixologik holati bo'lib, bir necha mexanizmlar asosida rivojlanadi [13]:

1. Empatiya mexanizmi — boshqalarning his-tuyg'ularini tushunish va ularga hamdardlik bildirish orqali tolerantlikning emotsional asosi shakllanadi.

2. Refleksiya mexanizmi — o'quvchi o'z fikr va xatti-harakatlarini tahlil qilishi, ularning boshqalarga ta'sirini anglab yetishi orqali tolerantlikni anglab rivojlantiradi.

3. Identifikatsiya mexanizmi — shaxs o'zini boshqalar bilan taqqoslab, o'xshash va farqli jihatlari anglash orqali bag'rikenglikni shakllantiradi.

4. Kognitiv dissonans mexanizmi — o'quvchi qarama-qarshi fikrlar, qadriyatlar va munosabatlar bilan to'qnashganda, murosa yo'lini topishga o'rganadi.

Bu mexanizmlar o'quvchining psixologik moslashuvchanligini oshiradi, ijtimoiy muhitda konstruktiv muloqotga kirishishini ta'minlaydi.

3.3. Tolerantlikni rivojlantirishda treninglar va interfaol metodlar

Maktab amaliyotida tolerantlikni rivojlantirish uchun psixologik treninglar, rolli o'yinlar va muammoli vaziyatlar tahlili (case-study) samarali usul hisoblanadi [14]. Quyidagi metodlar amaliy natija beradi:

1. "Men va Sen o'xshashmiz" treningi

Maqsad: o'quvchilarda o'xshashlik va farqlilikni tabiiy holat sifatida qabul qilishni o'rgatish.

Mashq jarayonida o'quvchilar o'zlaridagi umumiy va farqli jihatlarni aytadilar. Bu usul empatiya va o'zaro tushunishni mustahkamlaydi.

2. "Ranglar uyg'unligi" o'yini

O'quvchilar turli rangli kartochkalar orqali insonlarning turfa xususiyatlarini ifodalaydilar. Trening yakunida har xil ranglar birgalikda go'zal uyg'unlik hosil qilishi tushuntiriladi — bu xilma-xillikdagi birlik g'oyasini anglatadi.

3. "Turli fikrlar" debati

O'quvchilar turli nuqtai nazarni himoya qiladilar, bahs jarayonida qarama-qarshi fikrni hurmat qilishga o'rganadilar. Bu usul kognitiv dissonans mexanizmini faollashtiradi.

4. "Hamkorlikda yechim topamiz" mashqi

Guruh a'zolari muammoli vaziyatni muhokama qilib, birgalikda yechim topadilar. Bu o'yinlar o'quvchilarda jamoaviy fikrlash, murosa va muloqot ko'nikmalarini rivojlantiradi.

3.4. Ta'lim muhiti va ijtimoiy omillar

O'quvchilarda tolerantlikni shakllantirishda maktab muhiti, sinf jamoasi va ota-onalar bilan hamkorlik muhim rol o'ynaydi. Tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, ijobiy psixologik muhit mavjud bo'lgan maktablarda o'quvchilar orasida konfliktlar soni kamayadi, o'zaro yordam va empatiya darajasi ortadi [15].

Oila ham tolerantlikning birlamchi manbai hisoblanadi. Agar bola oilada hurmat, sabr va murosani kuzatsa, bu sifatlar uning xulq-atvorida tabiiy ravishda shakllanadi. Shu bois, o'qituvchi-oila-psixolog hamkorligi tolerant shaxsni tarbiyalashning asosiy mexanizmidir.

3.5. Zamonaviy pedagogik texnologiyalar

Tolerantlikni rivojlantirishda axborot-kommunikatsion texnologiyalardan foydalanish ham muhim o'rin tutadi. Multimedia, ijtimoiy videoroliklar, xalqaro madaniyatlar haqidagi onlayn taqdimotlar o'quvchilarda madaniy bag'rikenglikni kuchaytiradi.

Masalan, "Virtual madaniyatlar festivali" loyihasi orqali o'quvchilar turli xalqlar urf-odatlarini bilan tanishadilar, ularning madaniy qadriyatlarini o'z ko'zi bilan ko'radilar. Bu ularni boshqa millat va din vakillariga nisbatan ochiqlik va hurmat ruhida tarbiyalaydi.

3.6. Psixologik diagnostika va monitoring

O'quvchilarda tolerantlik darajasini aniqlash uchun quyidagi psixologik metodlardan foydalanish mumkin:

- D. Boikoning "Tolerantlik diagnostikasi testi";
- G. Soldatovning "Etnik tolerantlik so'rovnomasi";
- F. Fidlarning "Kommunikativ kompetensiya shkalasi".

Ushbu diagnostik vositalar o'quvchilarning bag'rikenglik darajasini aniqlash, individual yondashuvni tanlash va psixokorreksion mashg'ulotlarni rejalashtirishda yordam beradi [16].

3.7. Amaliy tavsiyalar

1. Dars jarayonida har bir o'quvchining fikrini eshitish, erkin bahs muhitini yaratish;
2. Maktab psixologi tomonidan doimiy treninglar va muhokamalar tashkil etish;
3. Turli madaniyat, til va millatlarga bag'ishlangan "Do'stlik kuni" tadbirlarini o'tkazish;
4. O'qituvchilar uchun tolerantlik bo'yicha malaka oshirish kurslarini joriy etish;
5. O'quvchilar orasida "Bag'rikeng sinf" loyihalarini yo'lga qo'yish.

4. XULOSA

Maktab o'quvchilarida tolerantlikni rivojlantirish zamonaviy ta'lim tizimining eng dolzarb psixologik-pedagogik masalalaridan biridir. Globalizatsiya, madaniy xilma-xillik, turli ijtimoiy va milliy guruhlarining o'zaro aloqalari kuchaygan bir sharoitda o'quvchilarda bag'rikenglikni shakllantirish — jamiyatda barqarorlik va insonparvarlikni ta'minlovchi muhim omil sifatida namoyon bo'lmoqda.

O'tkazilgan nazariy tahlillar shuni ko'rsatadiki, tolerantlik — bu shaxsning ijtimoiy-psixologik barqarorligi, emotsional muvozanati va kommunikativ madaniyati bilan chambarchas bog'liq ko'p komponentli sifatdir. U shaxsda empatiya, refleksiya, o'zaro hurmat, ijtimoiy moslashuvchanlik, adolatga ishonch kabi fazilatlarini o'zida mujassam etadi.

Maktab ta'limi tizimida tolerantlikni rivojlantirishda o'qituvchining shaxsiy namunasi, sinfdagi psixologik iqlim, muloqot madaniyati hamda oila va maktab hamkorligi hal qiluvchi ahamiyat kasb etadi. O'quvchilar orasida bag'rikenglikni kuchaytirish uchun quyidagi amaliy yondashuvlar samarali natija beradi:

- interfaol o'yinlar va treninglar asosida empatiya va o'zaro hurmatni rivojlantirish;
- muammoli vaziyatlarni hal etish orqali murosa madaniyatini shakllantirish;
- darslarda hamkorlik va jamoaviy fikrlash usullarini qo'llash;
- o'qituvchilar va ota-onalar uchun tolerantlik bo'yicha psixologik ma'rifatni kuchaytirish.

Shuningdek, o'quvchilarda tolerantlikni shakllantirishda psixologik mexanizmlar — empatiya, refleksiya, identifikatsiya va kognitiv dissonansning o'rnini muhimdir. Ushbu jarayonlar orqali o'quvchi o'zini va boshqalarni anglaydi, o'z fikrini bildirish bilan birga, boshqalarning qarashlarini ham hurmat qilishni o'rganadi.

Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, tolerantlikni rivojlantirishga yo'naltirilgan ta'lim texnologiyalari o'quvchilarda nafaqat ijtimoiy moslashuvchanlikni, balki ijobiy o'zaro munosabatni, o'zaro hurmatni, empatiya va mas'uliyatni kuchaytiradi. Shu bois, har bir ta'lim muassasasi tolerantlik madaniyatini shakllantirishni o'zining asosiy tarbiyaviy vazifalaridan biri sifatida ko'rishi zarur.

Umuman olganda, maktab o'quvchilarida tolerantlikni rivojlantirish — bu nafaqat pedagogik, balki ijtimoiy, psixologik va madaniy ahamiyatga ega jarayon bo'lib, u shaxsning gumanistik qadriyatlar asosida yetuk, murosal va ijtimoiy mas'uliyatli inson sifatida shakllanishiga xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Абдуллаева, Г. (2020). Психология толерантности в образовательной среде. Тошкент: Фан.
2. G'aniyeva, M. (2018). "Maktab o'quvchilarida bag'rikenglikni shakllantirishning psixologik asoslari." O'zbekiston Pedagogika jurnali, №4, 45–52.
3. Bandura, A. (1986). Social Foundations of Thought and Action: A Social Cognitive Theory. Englewood Cliffs: Prentice Hall.
4. Maslow, A. (1970). Motivation and Personality. New York: Harper & Row.
5. Rogers, C. (1961). On Becoming a Person. Boston: Houghton Mifflin.
6. Soldatova, G. U. (2008). Psikhologiya tolerantnosti. Moskva: Smysl.
7. Vygotsky, L. S. (1984). Pedagogicheskaya psikhologiya. Moskva: Pedagogika.
8. Dewey, J. (1938). Experience and Education. New York: Macmillan.

9. Zajonc, R. (1980). "Feeling and Thinking: Preferences Need No Inferences." *American Psychologist*, 35(2), 151–175.
10. Allport, G. (1954). *The Nature of Prejudice*. Reading, MA: Addison-Wesley.
11. Golubeva, I. (2016). *Education for Tolerance and Diversity in Schools*. Springer.
12. Shorokhova, E. (2017). "Interactive Technologies in Tolerance Education." *Pedagogical Psychology Journal*, №3, 78–84.
13. Boiko, D. (2004). *Diagnostic Methods of Social Tolerance*. Kiev: Logos.
14. UNESCO (2019). *Teaching Tolerance: A Global Perspective*. Paris: UNESCO Publications.
15. Karimova, N. (2021). "O'zbekiston ta'lim tizimida tolerantlikni shakllantirishning dolzarb masalalari." *Psixologiya va Ta'lim*, №2, 32–40.
16. Хасанова, Л. (2022). *Толерантлик ва ёшлар тарбияси*. Тошкент: Ўзбекистон миллий энциклопедияси.

